

ساختار و ویژگی کتیبه‌های کوفی
تزیینی (گل‌دار، گره‌دار) در دوره
سلجوقی و ایلخانی

کتیبه کوفی گره‌دار و تشکیل شبکه
هندسی منظم، محراب مسجد جامع
نی ریز، ایلخانی، عکس، نگارنده ۱۳۸۴

ساختار و ویژگی کتیبه‌های کوفی تزئینی (گل‌دار، گره‌دار) در دوره سلجوقی و ایلخانی

مهدی مکی‌نژاد*

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۹/۱

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۷/۲/۲

چکیده

از حدود قرن سوم هجری خط کوفی در معماری ظاهر شد و تا حدود قرن هفتم هجری، گونه‌های متنوعی از کوفی در مناطق مختلف ایران شکل گرفت. در یک تقسیم‌بندی کلی، می‌توان عنوان کوفی تزئینی به آنها اطلاق کرد. این خط، محکم، استوار و ساختار هندسی‌اش مبتنی بر حرکت‌های صاف، زاویه‌دار و کشیده‌های طولانی است. خطوطی مانند «کوفی بنّایی، کوفی مُعقلی، کوفی‌های گره‌دار و گل‌دار». این گونه‌ها، بیشترین سازگاری و هماهنگی را با فضاهای معماری از جهات اجرا، زیبایی و مصالح داشتند و به واسطه قابلیت‌های ویژه‌ای مانند: انعطاف‌پذیری، هندسه و اندازه‌های متغیر حروف، ضخامت‌های متفاوت، کشیدگی، ترکیب و تلفیق با نقوش هندسی و گیاهی و سایر قابلیت‌ها، زمینه شکل گرفتن و پدید آمدن انواع کوفی تزئینی را فراهم ساختند. بیشترین نمونه‌های کوفی گل‌دار و گره‌دار را می‌توان در آجرکاری‌های دوره سلجوقی و گچبری محراب‌های دوره ایلخانی مشاهده کرد. هدف این پژوهش، بررسی ساختار و قابلیت‌های متنوع کتیبه‌های کوفی تزئینی دوره سلجوقی و ایلخانی در معماری دوره اسلامی ایران است. سؤال این است که اجزای تشکیل‌دهنده کتیبه‌های کوفی تزئینی کدامند و چه ویژگی‌ها و قابلیت‌هایی دارند؟ روش این تحقیق توصیفی و تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و تصاویر میدانی تهیه شده‌اند. گزینش کتیبه‌های مورد نظر به صورت انتخابی و از هر دوره تاریخی، پنج کتیبه که با اهداف این پژوهش مطابقت داشته‌اند گزینش شده‌اند. بررسی هانشان می‌دهد کتیبه‌های کوفی تزئینی، از سه بخش عمده شامل نظام نوشتاری، هندسی (گره) و گیاهی، تشکیل شده‌اند که بیشترین دامنه خلاقیت و تنوع، در نظام هندسی و گیاهی صورت گرفته است.

واژگان کلیدی

کتیبه‌نگاری، کوفی تزئینی، معماری ایران، ساختار خط، سلجوقی، ایلخانی.